

MEDZI VIDITEĽNOSŤOU A BEZPEČNOSŤOU: HĽADANIE ETICKÝCH RÁMCOV VO VÝSKUME POLITICKÉHO DISIDENTSTVA NA SOCIÁLNYCH SIEŤACH

BETWEEN VISIBILITY AND SECURITY: IN SEARCH OF ETHICAL FRAMEWORKS IN THE STUDY OF POLITICAL DISSENT ON SOCIAL MEDIA

Vera Liudogovskaia

Katedra romanistiky, Filozofická fakulta, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici

vera.liudogovskaia@umb.sk

Abstract: Online research on politically sensitive topics requires a reassessment of traditional ethical frameworks. The article analyzes three levels of ethical regulations: general documents on research ethics and integrity, specific recommendations for internet research, and legal norms for personal data protection. Four key dilemmas are at the center of attention: the distinction between public and private online space, collective vs. individual subjectivity, subject consent vs. research freedom, and anonymity vs. risk of re-identification. The analysis employs case studies and reflection on the author's own research practice, including the controversial reception of a paper on Russian language teachers' discourse and strategies for dissertation research on anti-war discourse in Russia. The application of the concept of ethics as a process running through all phases of research is demonstrated. The article points to the need to update institutional procedures, with an emphasis on contextuality, reflexivity, and practical wisdom (phronesis) in addressing ethical dilemmas in research on vulnerable groups on social media.

Key words: internet research ethics, personal data protection, phronesis, anonymization, vulnerable groups

Úvod

Sociálne siete sú dnes jedným z najčastejšie používaných zdrojov dát pre sociálne, humanitné a lingvistické výskumy (porov. Sun – Wang – Feng, 2021; Tamássy – Géring, 2022; Walsh, 2023). Otázky bezpečnosti a etickosti používania dát zo sociálnych sietí a iných online platforiem však vyvolávajú diskusie vo vedeckej komunite, najmä v súvislosti s rozvojom technológií umožňujúcich reidentifikáciu. Tento problém je obzvlášť závažný pri výskume zraniteľných skupín, kde vzniká etická dilema medzi potrebou výskumu (často v záujme samotnej komunity) a zachovaním ich bezpečnosti.

Impulz pre tento výskum vznikol po diskusii na konferencii učiteľov ruštiny ako cudzieho jazyka, ktorá sa konala v júli 2025 v Heidelbergu¹. Konferencia bola venovaná otázkam zmeny kontextu a metodík vyučovania ruského jazyka pre cudzincov po začiatku vojny Ruska proti Ukrajine. V kontexte týchto diskusií sme predstavili malý výskum profesijného diskurzu učiteľov ruštiny ako cudzieho jazyka na sociálnych sieťach po roku 2022. Výskum sa zameria na otázky, ktoré témy najviac rezonujú a vyvolávajú polemiku, akým témam a formuláciám sa naopak vyhýbame a aké diskurzívne stratégie používame pri diskusiách medzi sebou a so svojimi študentmi o aktuálnych problémoch. Výskum bol založený na kvalitatívnej analýze príspevkov a komentárov k nim publikovaných v troch skupinách pedagógov na sociálnej sieti Facebook v rokoch 2022 – 2025. Vzhľadom na zraniteľnosť mnohých účastníkov diskusií v súvislosti s obmedzením slobody slova v Rusku a zosilnením represíí, neboli v príspevku uvádzané mená účastníkov, citácia bola obmedzená

¹ "RUSSIAN LESSONS": Teaching Foreign Languages in the Context of International Conflicts, Universität Heidelberg, Institute of Slavonic Studies. Dostupné na: <https://www.slav.uni-heidelberg.de/forschung/tagungen/teaching-in-conflict-contexts.html> (2026-01-23).

na jednotlivé slová alebo slovné spojenia a pri analýze stratégií sme používali zovšeobecnenie a parafrázu. Avšak použitie materiálov z profesijných skupín pre výskum s jeho následnou prezentáciou na konferencii a možnou publikáciou vyvolalo kritickú reakciu u moderátorky jednej zo skupín. Diskusia presahovala rámec konferencie a pokračovala v korešpondencii. V jej priebehu boli identifikované diskusné otázky a nezrovnalosti, ktoré považujeme za relevantné pre výskumy založené na materiáloch zo sociálnych sietí a zahŕňajúcich zraniteľné skupiny. Diskusia sa dotkla viacerých otázok: bezpečnosti moderátorov, rizík reidentifikácie účastníkov, etickosti použitia anonymizovaných dát bez ich súhlasu a možných reputačných rizík pre profesijnú komunitu v dôsledku zverejnenia výsledkov.

Tieto otázky sú relevantné aj pre náš dizertačný výskum protivojnového protestného diskurzu v súčasnom Rusku, ktorý sa čiastočne opiera o dáta zo sociálnych sietí. Diskusia zároveň ukázala, že hotové riešenia pre tieto problémy neexistujú a kľúčové pojmy – ako privátnosť či otvorené zdroje – sú rôznymi účastníkmi interpretované rozdielne. Cieľom tohto príspevku je načrtnúť možné prístupy k otázkam bezpečnosti a etiky pri práci s dátami zo sociálnych sietí. Na tento účel analyzujeme právne a metodické dokumenty v oblasti vedeckej etiky, ochrany dát a informovaného súhlasu, metodické odporúčania medzinárodných organizácií pre internetový výskum a prípadové štúdie riešenia etických dilem pri práci s dátami zo sociálnych sietí. Získané poznatky aplikujeme na kontext nášho výskumu.

1. Etické výzvy internetového výskumu

V diskusii s moderátorkou pedagogickej skupiny sme identifikovali štyri etické problémy relevantné pre výskum na sociálnych sieťach. Ich formulácia vychádza aj zo základných otázok metodologickej literatúry o internetových výskumoch (AoIR, 2020).

1.1. Verejný vs. súkromný priestor

Prvou otázkou je vymedzenie otvorených zdrojov v súčasnej digitálnej ére. Je zrejmé, že publikácie v tradičných médiách predstavujú verejný zdroj, zatiaľ čo súkromná korešpondencia alebo komunikácia v uzavretých skupinách je súkromná. Medzi týmito extrémami však existuje rozsiahla šedá zóna, kde toto rozlíšenie nie je jednoznačné. Vzniká napríklad otázka, či otvorený status skupiny postačuje na to, aby materiály v nej boli vnímané ako verejne prístupné, alebo či komentáre k článkom v internetových médiách a príspevkom na sociálnych sieťach majú rovnaký status súkromnosti ako komentovaný text. Pritom je dôležité zohľadniť, že vnímanie súkromnosti u rôznych aktérov – čitateľov, autorov, moderátorov, výskumníkov – sa môže líšiť. Dôležitú úlohu zohráva aj to, ako súkromnosť definujú a chránia samotné platformy.

1.2. Kolektívna subjektivita v online komunikácii

Otázka súkromnosti v internetovom priestore sa nekončí pri individuálnom používateľovi – vyvstáva aj problém kolektívnej subjektivity. V prípade sociálnych sietí možno uvažovať o kolektívnom subjekte reprezentovanom platformou alebo skupinami s ich stanovenými pravidlami, politikami bezpečnosti a súkromnosti. Nejasné zostáva, do akej miery môže tvorca alebo moderátor skupiny rozhodovať o použití jej dát, a akú zodpovednosť nesú platformy a moderátori za etické nakladanie s publikovaným obsahom.

1.3. Sloboda výskumu vs. informovaný súhlas

Ďalší a pravdepodobne kľúčový problém predstavuje klasickú dilemu medzi slobodou výskumu a súhlasom subjektov výskumu s jeho realizáciou. V ére GDPR má autonómia jednotlivca prednosť pred slobodou výskumu. Výskum zahŕňajúci osobné údaje sa môže realizovať len po získaní informovaného súhlasu, a to bez ohľadu na jeho spoločenskú užitočnosť. Otázka sa komplikuje v prípade kolektívneho subjektu. Výsledky výskumu môžu predstaviť komunitu v nepriaznivom svetle, čo môže byť pre mnohých jej členov nepríjemné a mohli by preferovať, aby takýto výskum nebol realizovaný. Vzniká dilema, či je v takých prípadoch potrebné od podobných výskumov upustiť. Osobitným prípadom kolektívneho subjektu sú zraniteľné skupiny, pre ktoré zverejnenie výsledkov môže predstavovať riziko zosilnenia prenasledovania alebo negatívnej spoločenskej reakcie. Existencia podobných výskumov však môže priťahovať pozornosť k faktom diskriminácie a v dlhodobej perspektíve byť pre komunitu prínosná. Treba poznamenať, že táto otázka presahuje rámec len internetových výskumov.

1.4. Riziká budúcej reidentifikácie

Rýchly rozvoj technológií vyvoláva otázku, či anonymizované dáta zostanú anonymnými aj v budúcnosti. Nástroje umelej inteligencie už dnes umožňujú identifikovať autora textu na základe krátkych a neautorizovaných fragmentov. V súčasnosti je problematické stanoviť štandardy anonymizácie s dlhodobou prognózou zachovania anonymity dát.

Pri hľadaní odpovedí na tieto otázky sa opierame o kombináciu etických prístupov v súlade s odporúčaním etického pluralizmu pre internetový výskum (AoIR, 2019). Deontologický prístup využívame pri analýze existujúcich normatívnych dokumentov a právnych rámcov. Kazuistický prístup aplikujeme pri rozbere konkrétnych prípadových štúdií. Oba prístupy integrujeme prostredníctvom aristotelovského konceptu frónézis – etiky cností založenej na praktickej múdrosti (Markham, 2006), ktorá umožňuje kontextuálne uplatnenie všeobecných princípov na špecifické situácie.

2. Deontologický prístup: Analýza normatívnych rámcov

Pre zodpovedanie formulovaných otázok sa najprv obraciame k analýze existujúcich normatívnych dokumentov, ktoré regulujú etické aspekty vedeckého výskumu. Analyzované dokumenty možno rozdeliť do troch skupín: všeobecné dokumenty vedeckej etiky a integrity (od medzinárodnej úrovne po inštitucionálnu), právne normy ochrany osobných údajov (GDPR a slovenská legislatíva) a špecifické odporúčania pre internetový výskum (AoIR, Digital Services Act). Táto analýza umožňuje zhodnotiť, do akej miery tradičné etické rámce pokrývajú špecifické problémy online výskumu a kde vznikajú medzery vyžadujúce kontextuálne riešenia.

2.1. Všeobecné dokumenty vedeckej etiky a integrity

Základné etické princípy výskumu sú formulované v dokumentoch rôznych úrovní, ktoré na seba vzájomne nadväzujú. Na medzinárodnej úrovni Európsky kódex vedeckej integrity (ALLEA, 2023) stanovuje všeobecné európske štandardy. Na národnej úrovni sa tieto princípy premietajú do Kódexu výskumnej integrity a etiky na Slovensku (2024). Na

inštitucionálnej úrovni Etický kódex Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici (UMB) (2023) konkretizuje tieto princípy v podmienkach univerzity.

Všetky tieto dokumenty vyjadrujú podobné požiadavky na ochranu subjektov výskumu: dobrovoľnosť účasti, ochranu zdravia a bezpečnosti účastníkov, rešpekt k ich dôstojnosti a autonómii, zabránenie fyzickej a psychickej ujmy. Slovenský kódex z roku 2024 osobitne zdôrazňuje potrebu zohľadňovať riziká a dôsledky výskumu pre celú spoločnosť, vrátane osobitnej pozornosti voči marginalizovaným, zraniteľným alebo vylúčeným skupinám obyvateľstva. Výskumníci by mali „uvedomovať si a vopred definovať a zohľadňovať predvídateľné riziká, ktoré môžu byť spôsobené ich výskumom, pričom už pri plánovaní výskumu vypracujú postupy na minimalizáciu týchto rizík“ (Kódex, 2024, s. 9).

Súčasne tieto dokumenty zdôrazňujú dôležitosť otvorenej vedy, transparentnosti a dostupnosti výsledkov výskumu v súlade so zásadami FAIR (Findable, Accessible, Interoperable, Reusable).

Aplikácia na internetový výskum však odhaľuje určité medzery v týchto všeobecných princípoch. Koncept „dobrovoľnosti účasti“ je problematický pri zbere dát z verejných zdrojov, kde explicitný súhlas nie je získaný. „Ochrana pred fyzickou a psychickou ujmu“ sa v kontexte online komunít komplikuje tým, že riziká sa môžu prejaviť nie okamžite, ale v budúcnosti prostredníctvom reidentifikácie. Požiadavka otvorenosti vedy vstupuje do napätia s potrebou ochrany zraniteľných skupín, kde zverejnenie výsledkov môže predstavovať bezpečnostné riziko pre účastníkov.

2.2. Ochrana osobných údajov

Právnym rámcom ochrany osobných údajov pre výskum realizovaný na Slovensku sú Všeobecné nariadenie o ochrane údajov GDPR (2016) a slovenský zákon o ochrane osobných údajov č. 18/2018 Z. z.

GDPR predstavuje komplexný systém ochrany osobných údajov fyzických osôb, ktorý vytvára práva subjektov údajov (právo na informácie, prístup, opravu, vymazanie) a stanovuje povinnosti prevádzkovateľov údajov (transparentnosť, minimalizácia, bezpečnosť spracovania). Nariadenie však explicitne uznáva potrebu vyvažovania práva na ochranu údajov s inými právami a potrebami spoločnosti. Ako uvádza preambula GDPR, „spracúvanie osobných údajov by malo byť určené na to, aby slúžilo ľudstvu“, pričom „právo na ochranu osobných údajov nie je absolútne právo; musí sa posudzovať vo vzťahu k jeho funkcii v spoločnosti a musí byť vyvážené s ostatnými základnými právami, a to v súlade so zásadou proporcionality“². Táto formulácia je relevantná najmä pre vedecký výskum, kde môže existovať napätie medzi ochranou súkromia jednotlivcov a verejným záujmom na vedeckom poznaní.

Pre pochopenie aplikovateľnosti GDPR na výskum v sociálnych sieťach sú kľúčové tri koncepty, ktoré nariadenie definuje. **Identifikovaná fyzická osoba** je osoba, ktorej identitu možno priamo určiť. **Identifikovateľná fyzická osoba** je osoba, ktorú možno identifikovať priamo alebo nepriamo, napríklad prostredníctvom kombinácie rôznych údajov. **Anonymné informácie** sú údaje, ktoré neumožňujú identifikáciu fyzickej osoby. Rozlíšenie medzi týmito kategóriami je zásadné, pretože požiadavky GDPR sa vzťahujú na identifikované a identifikovateľné osoby, nie však na skutočne anonymné informácie.

Kriticky dôležitým je pritom pojem „primeraná pravdepodobnosť“ identifikácie, ktorá sa hodnotí s ohľadom na „všetky objektívne faktory, ako sú náklady a čas potrebný na

² Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016, Recital 4. OJ L 119, 4.5.2016.

identifikáciu so zreteľom na technológiu dostupnú v čase spracovania, ako aj na technologický vývoj³. To znamená, že posúdenie anonymity údajov musí zohľadňovať nielen súčasné, ale aj budúce technologické možnosti.

Slovenský zákon č. 18/2018 Z. z. o ochrane osobných údajov, ktorý implementuje požiadavky GDPR na národnej úrovni, vyžaduje pri spracúvaní údajov na vedecké účely „prijať primerané záruky pre práva dotknutej osoby [...] na zabezpečenie dodržiavania zásady minimalizácie údajov a pseudonymizácie“⁴. GDPR zároveň zdôrazňuje, že „zavedenie pseudonymizácie v tomto nariadení nie je určené na to, aby sa vylúčili akékoľvek iné opatrenia na ochranu údajov“⁵, čím uznáva, že pseudonymizácia sama osebe nemusí byť dostatočnou ochranou.

Aplikácia na výskum v sociálnych sieťach naráža na niekoľko problematických oblastí. Ak sú dáta anonymizované a neobsahujú profilovanie, nemali by sa považovať za osobné údaje identifikovanej osoby. Otázka identifikovateľnosti však zostáva otvorená – GDPR neposkytuje presný algoritmus na jej overenie. Krátke citácie bez priamych identifikátorov (meno, fotografia, lokalizácia) by teoreticky mohli byť považované za anonymné, a teda by sa na ne požiadavky GDPR nevzťahovali.

Poznámka o „primeranej pravdepodobnosti“ identifikácie s prihliadnutím na technologický vývoj však túto otázku komplikuje. Vývoj umelej inteligencie, štylistickej analýzy a možností krížového spracovania viacerých databáz robí prakticky akékoľvek textové údaje potenciálne identifikovateľnými. Toto pozorovanie by mohlo viesť k záveru, že takmer žiadne dáta zo sociálnych sietí nie sú skutočne anonymné v zmysle GDPR, čo by výrazne obmedzilo možnosti výskumu.

Vzniká tak potreba prehodnotenia konceptu anonymity a vypracovania jasnejších postupov overovania identifikovateľnosti údajov, ktoré by zohľadňovali špecifiká online výskumu a realisticky hodnotili „primeranú pravdepodobnosť“ reidentifikácie v konkrétnych kontextoch.

2.3. Špecifické odporúčania pre internetový výskum

Najdetailnejšie špecifiká internetového výskumu rozoberajú dokumenty Association of Internet Researchers (AoIR) a Digital Services Act (2022). AoIR 2.0 (2002) preniesol základnú etickú dilemu výskumu do online prostredia: ako zosúladiť záujmy výskumu s právami účastníkov na autonómiu, dôvernosc a informovaný súhlas. Dokument navrhol principiálne nový prístup založený na uznaní, že etické problémy internetového výskumu sú príliš komplexné a kontextuálne špecifické na to, aby mohli byť riešené univerzálnymi pravidlami. Namiesto rigidných receptov odporúča strednú pozíciu medzi etickým relativizmom a etickým dogmatizmom. Dokument ilustruje túto zložitost tromi princípmi: etickým pluralizmom (využitie rôznych etických modelov podľa kontextu), multikultúrnou citlivosťou (zohľadnenie národných a kultúrnych rozdielov) a uznaním, že tá istá situácia môže mať viacero legitímnych riešení.

Pre konkrétne hodnotenie etických otázok online výskumu AoIR 2.0 navrhuje zohľadňovať štyri aspekty: miesto/prostredie (aké sú technické parametre platformy, otvorenosť/uzavretosť skupín, nastavenia súkromia), očakávania (zverejnená politika

³ Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016, Recital 26. OJ L 119, 4.5.2016.

⁴ Zákon č. 18/2018 Z. z. o ochrane osobných údajov, § 78 ods. 7 [online]. [cit. 2026-02-13]. Dostupné na: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2018/18/>

⁵ Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016, Recital 28. OJ L 119, 4.5.2016.

platformy, mechanizmy voľby režimu súkromia, ako účastníci vnímajú priestor), subjekty (kto sú autori/účastníci, aká je ich zraniteľnosť) a informovaný súhlas (aká forma súhlasu je primeraná v danom kontexte). Na základe týchto aspektov formuluje dva kľúčové princípy graduovanej ochrany: „čím viac je priestor vnímaný ako verejný, tým menšia môže byť povinnosť chrániť individuálne súkromie“ a „čím vyššia je zraniteľnosť autora/subjektu, tým vyššia je povinnosť výskumníka chrániť autora/subjektu“ (AoIR 2.0, 2002). Pri informovanom súhlase zdôrazňuje potrebu zvážiť nielen to, či ho získať, ale aj od koho (individuálny účastník, moderátor skupiny, platforma) a v akej forme (pred zberom dát alebo pri publikovaní konkrétnych citácií). Dôležité je tiež špecifikovať, ako budú dáta použité – priame citovanie alebo parafráza, pričom pseudonymizácia nevylučuje potrebu informovaného súhlasu, ale mala by byť jeho súčasťou.

AoIR 3.0 (2020) reagoval na zmeny spojené s rozvojom sociálnych sietí, veľkých dát a nových technológií a osobitne zdôraznil tri nové problematické oblasti, ktoré sa stali relevantné v ére sociálnych médií. Po prvé, vnímanie súkromia nemusí zodpovedať technickej realite – ľudia zdieľajú informácie vo verejných fórach s očakávaním súkromia. Po druhé, vzniká potreba zohľadňovať kolektívnu subjektivitu – či je potrebné získať súhlas nielen od individuálnych používateľov, ale aj od moderátorov skupín a platforiem. Po tretie, rozvoj technológií umelej inteligencie a štylistickej analýzy zvyšuje riziko reidentifikácie aj pri starostlivo anonymizovaných dátach.

Digital Services Act (2022) dopĺňa etické odporúčania právnou reguláciou prístupu k dátam veľkých online platforiem (VLOP) a vyhľadávačov (VLOSE). Článok 40 vyžaduje, aby poskytovatelia týchto služieb sprístupnili dáta výskumníkom za účelom skúmania systémových rizík, vrátane ohrození slobody prejavu. Výskumníci z neziskových organizácií môžu získať prístup k verejným dátam (odsek 12) alebo požiadať o prístup k neverejným dátam (odsek 4).

Pokiaľ ide o riešenie štyroch formulovaných problémov, AoIR poskytuje skôr interpretačný rámec než definitívne odpovede. V otázke rozlíšenia verejného a súkromného priestoru uznáva nesúlad medzi technickou a percepčnou verejnosťou, pričom zdôrazňuje, že výskumník by mal zohľadňovať oboje – technické parametre platformy aj subjektívne očakávania účastníkov. K problému kolektívnej subjektivity AoIR 3.0 po prvýkrát explicitne upozorňuje na potrebu zvážiť súhlas moderátorov a platforiem. Otázku, kedy je takýto súhlas potrebný a kedy nie, však ponecháva bez jednoznačnej odpovede. Dilemu súhlas verzus vedecká sloboda rieši prostredníctvom princípu graduovanej ochrany v závislosti od verejnosti priestoru a zraniteľnosti subjektov – čím viac sú obe tieto premenné prítomné, tým dôležitejší je informovaný súhlas. Problém anonymity a reidentifikácie AoIR 3.0 jasne pomenúva a varuje pred ilúziou trvalej anonymity, no konkrétne technické riešenia alebo algoritmy overovania ponecháva na výskumníka, pričom sa odvoláva na rýchly technologický vývoj.

3. Kazuistický prístup: Analýza prípadových štúdií

Deontologický prístup poskytuje normatívny rámec, no ako ukázala analýza, nevie poskytnúť definitívne odpovede na mnohé špecifické etické dilemy internetového výskumu. V súlade s odporúčaniami AoIR sa preto obraciame ku kazuistickému prístupu – analýze konkrétnych výskumných situácií, v ktorých sa výskumníci museli vysporiadať s podobnými problémami. Prípadové štúdie predstavujú účelový ilustratívny výber kanonických prípadov citovaných v odporúčaní AoIR ako referenčné príklady kľúčových etických dilem internetového výskumu. Vybrané prípadové štúdie ilustrujú tri z formulovaných problémov: rozlíšenie medzi verejným a súkromným priestorom (Hudson – Bruckman, 2002), dilemu

ochrany zraniteľných skupín verzus ich viditeľnosť (Trevisan – Reilly, 2014) a výzvy anonymizácie v ére veľkých dát (Handley – Beck, 2024).

3.1. Technicky verejné, percepčne súkromné: IRC chat

Hudson – Bruckman (2002) skúmali komunikáciu študentov francúzštiny na IRC chatovej platforme IRC Français, ktorá mala slúžiť ako priestor na jazykovú prax. Výskumníci analyzovali interakcie medzi anglicky hovoriacimi študentmi študujúcimi francúzštinu a frankofónnymi používateľmi.

Etický problém tohto výskumu vznikol preto, že chat bol technicky otvorený a verejne prístupný, čo by podľa tradičných kritérií znamenalo, že ide o verejný priestor nevyžadujúci informovaný súhlas. Výskumníci získali súhlas od študentov, ktorí boli účastníkmi vzdelávacieho programu, ale nie od frankofónnych používateľov, ktorým poslali len upozornenie o prebiehajúcom výskume s možnosťou odmietnuť účasť.

Autori výskumu však dostali neočakávanú reakciu na tieto opatrenia. Frankofónni účastníci vnímali chat ako súkromný rozhovor a väčšina z nich považovala použitie ich komunikácie na výskumné účely za neetické. Samotné oznámenie o výskume vnímali ako vtieravé.

Hudson – Bruckman (2002) konštatovali, že koncepcia chatu ako verejnej platformy nefunguje – účastníci ho vnímajú ako súkromný priestor rozhovoru bez ohľadu na technické nastavenia. To znamená, že percepcia súkromia účastníkmi je rovnako dôležitá ako technické parametre platformy.

Tento nesúlad medzi technickou a percepčnou verejnosťou potvrdzuje prvý princíp AoIR a vysvetľuje aj reakciu moderátorky profesijnej skupiny učiteľov ruštiny – aj keď išlo o otvorenú skupinu, členovia ju mohli vnímať ako dôverný priestor pre profesionálnu výmenu⁶.

3.2. Ochrana alebo umlčanie: Britské skupiny za práva zdravotne postihnutých

Trevisan – Reilly (2014) analyzovali komentáre v britských facebookových skupinách presadzujúcich práva osôb so zdravotným postihnutím. Mnohé etické protokoly automaticky kategorizujú osoby so zdravotným postihnutím ako „zraniteľnú skupinu“ a z ochranných dôvodov ich vylučujú z výskumov. Vzniká tak paradox: snaha chrániť tieto komunity vedie k umlčaniu ich hlasov a zneviditeľneniu ich diskusií o právach a sociálnych otázkach.

Autori zvolili stratégiu „stredného maskovania“ (medium cloaking). Kľúčové témy a argumenty prenášali bez odhalenia osobných údajov. Priame citácie používali len vtedy, ak ich nebolo možné nájsť pomocou vyhľadávača – každú potenciálnu citáciu overovali vyhľadávaním, či nie je identifikovateľná.

⁶ Podobné postoje k verejným dátam zo sociálnych sietí som zaznamenala aj v rozhovoroch so slovenskými a českými kolegami v kuloároch XXXIV. kolokvia mladých jazykovedcov v Nitre (november 2025). Viaceré kolegyne a kolegovia, ktorí analyzujú rečové správanie v skupinách na sociálnych sieťach, nepokladajú za potrebné získavať súhlas účastníkov, ak používajú dáta anonymne a bez priamych identifikátorov. Myšlienka, že používatelia by mohli byť proti analýze svojho rečového správania aj v prípade anonymizácie, sa im javila ako nová a nezvyčajná. Tento postoj vychádza z technického chápania verejnosti online priestoru, ale prípad IRC chatu demonštruje, že technická otvorenosť priestoru nemusí zodpovedať tomu, ako priestor vnímajú samotní účastníci komunikácie (XXXIV kolokvium mladých jazykovedcov, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Fakulta filozofie a prírodných vied. Dostupné na: <https://ksf.ff.ukf.sk/podujatia/xxxiv-kolokvium-mladych-jazykovedcov/>).

V kontexte nášho dizertačného výskumu protivojnového diskurzu v Rusku vzniká podobná dilema. Účastníci protivládnych diskusií sú v dôsledku represii nepochybne zraniteľnou skupinou. Úplné vylúčenie z výskumu by však znamenalo umlčanie ich hlasov a zneviditeľnenie protestu. Stratégia „stredného maskovania“ – prenos kľúčových argumentov a diskurznych stratégií bez priamych citácií, ktoré by boli dohľadateľné – sa javí ako možné riešenie. Kontrola citácií cez vyhľadávač je praktický nástroj na overenie anonymity.

3.3. Anonymizácia v ére veľkých dát: WFH-tweety

Handley – Beck (2024) analyzovali 2400 verejných tweetov obsahujúcich akronym „WFH“ (work from home) z obdobia január 2020 – november 2021. Dáta boli zbierané prostredníctvom API Twitteru pomocou skriptu v Pythone. Tweety boli verejné, no autori si uvedomovali, že v ére veľkých dát a pokročilej štylistickej analýzy môže byť aj zdanlivo anonymný text identifikovateľný. Preto čelili otázke, ako zabezpečiť skutočnú anonymitu pri veľkom objeme dát.

Na tento účel bol zriadený viacvrstvový protokol anonymizácie. V prvom rade odstránili všetky používateľské mená. Následne všetky citácie parafrázovali namiesto doslovného citovania. Každú parafrázovanú citáciu potom overovali vyhľadávaním. Keďže išlo o verejné dáta a boli dodržané prísne opatrenia proti deanonymizácii, informovaný súhlas od individuálnych autorov tweetov nebol požadovaný. Výskum prešiel schválením etickej komisie na Oxford Brookes University.

Tento prípad naznačuje, že pri práci s veľkými objemami verejných dát je možné vykonávať výskum bez individuálneho informovaného súhlasu, ak sú dodržané prísne opatrenia anonymizácie a výskum nepredstavuje riziko ujmy pre účastníkov.

Štúdia poskytuje konkrétny protokol pre prácu s verejnými dátami zo sociálnych sietí. Kombinácia parafrázy a kontroly cez vyhľadávač je prakticky aplikovateľná aj na výskum diskurzu učiteľov ruštiny či protivojnového diskurzu. Dôležité je tiež inštitucionálne schválenie – získanie stanoviska etickej komisie posilňuje legitimitu výskumu aj v prípade kritiky⁷.

4. Fronézis: aplikácia na vlastný výskum

V súlade s odporúčaniami AoIR aplikujeme aristotelovský koncept fronézis – praktickej múdrosti, ktorá umožňuje prepojiť všeobecné princípy s partikulárnou situáciou prostredníctvom reflexie, kontextuálneho posúdenia a etického úsudku (Markham, 2006). Pritom budeme chápať etické otázky nie ako jednorazové rozhodnutie pred začatím projektu, ale ako kontinuálny proces prechádzajúci všetkými fázami výskumu: prípravou, zberom a ukladáním dát, analýzou, šírením výsledkov a ukončením projektu.

⁷ V kontexte našich výskumov plánujeme požiadať o stanovisko Etickú komisiu UMB. Súčasný tlačivo pre etickú komisiu UMB však vykazuje určité limity pri hodnotení etických rizík výskumu na sociálnych sieťach (Žiadosť UMB [s. a.]). Formulár je primárne orientovaný na klasický výskum s individuálnymi subjektami, predpokladá získanie informovaného súhlasu ako štandardnú procedúru a neponúka kategórie pre hodnotenie alternatívnych spôsobov ochrany dát špecifických pre výskum na sociálnych sieťach. Absencia kategórií pre hodnotenie kolektívnej subjektivity, graduovanej ochrany v závislosti od verejnosti priestoru a zraniteľnosti skupín, ako aj rizika reidentifikácie v budúcnosti odráža širší problém prispôbenia tradičných etických protokolov novým výzvam online výskumu, na ktorý poukazujú aj medzinárodné odporúčania AoIR.

4.1. Výskum diskurzu učiteľov ruštiny ako cudzieho jazyka

Tento výskum sa zameriava na profesijný diskurz učiteľov ruštiny v troch facebookových skupinách po roku 2022. Kritická reakcia moderátorky jednej z týchto skupín ilustruje všetky štyri identifikované etické problémy.

Na základe tejto spätnej väzby a reflexie etických dilem sme sa rozhodli konferenčný príspevok nepublikovať, keďže moderátorka vyjadrila nesúhlas aj s použitím anonymizovaných dát. Toto rozhodnutie rešpektuje percepciu súkromia komunity bez ohľadu na technické nastavenie priestoru. V budúcich výskumoch plánujeme osloviť moderátorov otvorených skupín s jasnejším verejným charakterom a požiadať ich o posúdenie, či považujú výskum založený na anonymizovaných dátach za bezpečný pre členov komunity. Takýto prístup uznáva úlohu moderátorov ako spoluzodpovedných za priestor, ktorý spravujú a umožňuje im participovať na rozhodnutí o etickosti výskumu.

4.2. Protestný protivojnový diskurz v Rusku

Náš dizertačný výskum sa zaoberá protivojnovým diskurzom v Rusku po roku 2022. Jedným z jeho zdrojov sú dáta zo sociálnych sietí. Účastníci protivládnych diskusií čelia reálnym bezpečnostným rizikám, čo ich robí vysoko zraniteľnou skupinou.

Vzhľadom na špecifiká tohto výskumu sa budeme zameriavať výhradne na verejné príspevky na otvorených platformách. Otázka kolektívnej subjektivity je menej relevantná, keďže ide o individuálne vyjadrenia. Centrálnou dilemou zostáva zraniteľnosť verzus viditeľnosť – prípad britských skupín (Trevisan – Reilly, 2014) ukazuje, že úplné vylúčenie by znamenalo umlčanie, preto volíme stratégiu „stredného maskovania“. Najzávažnejšou hrozbou je riziko reidentifikácie vzhľadom na bezpečnostné dôsledky pre účastníkov.

Princíp maximálnej opatrnosti preto plánujeme uplatňovať vo všetkých etapách výskumu:

Zber a dokumentácia: Zber dát sa obmedzuje na verejné príspevky dostupné bez prihlásenia. Príspevky, ktoré autor sám odstránil, sa nepovažujú za dostupné a nebudú zahrnuté do analýzy.

Analýza: Budeme analyzovať najmä diskurzné stratégie a jazykové prostriedky. Pre citáciu budeme používať len parafrázy overené vyhľadávaním (Handley – Beck, 2024). Uprednostňujeme prácu so zovšeobecnenými vzorcami namiesto konkrétnych príkladov. Vyhňeme sa uvádzaniu akýchkoľvek časových a geografických špecifik, ktoré by mohli zúžiť okruh možných autorov.

Odložená publikácia: Výsledky analýzy nebudeme publikovať okamžite. Dizertačná práca bude sprístupnená v súlade so slovenskými pravidlami, ale najcitlivejšie časti budú publikované až s časovým odstupom, keď sa zníži aktuálne riziko pre účastníkov.

Archivácia vs. zničenie dát: Po ukončení projektu budeme rozhodovať o archivácii alebo zničení dát v závislosti od politickej situácie v Rusku a technologického vývoja v oblasti reidentifikácie.

Tieto priebežné úvahy predložíme na posúdenie Etickej komisii UMB.

Záver

Výskum politicky citlivých tém na sociálnych sieťach si vyžaduje prehodnotenie tradičných etických rámcov. Analýza normatívnych dokumentov ukázala, že všeobecné etické kódexy a GDPR poskytujú dôležité východiská, ale nedokážu poskytnúť definitívne odpovede na špecifické dilemy online výskumu. Odporúčania AoIR ponúkajú interpretačný rámec

uznávajúci komplexnosť a kontextualitu týchto otázok. Prípadové štúdie ilustrujú, že riešenia vyžadujú kombináciu rôznych ochranných stratégií.

Riešenie dilemy medzi ochranou a viditeľnosťou vyžaduje hľadanie rovnováhy prostredníctvom viacúrovňových stratégií: anonymizácie, parafrázy, kontroly cez vyhľadávač, odloženej publikácie a kontextuálneho posúdenia percepcie súkromia komunity. V ére veľkých dát a umelej inteligencie sa tieto otázky stávajú čoraz naliehavejšími a vyžadujú kolektívnu reflexiu vedeckej komunity.

Literatúra

- ALLEA. 2023. The European Code of Conduct for Research Integrity – Revised Edition 2023 [online]. Berlin, 2023. ISBN 978-3-9823562-3-5. Dostupné na: <https://allea.org/code-of-conduct/> [2026-02-13].
- ASSOCIATION OF INTERNET RESEARCHERS (AoIR). 2002. Ethical decision-making and Internet research: Recommendations from the AoIR ethics working committee [online]. 2002. Dostupné na: <http://www.aoir.org/reports/ethics.pdf> [2026-01-23].
- ASSOCIATION OF INTERNET RESEARCHERS (AoIR). 2020. Internet Research: Ethical Guidelines 3.0 [online]. 2020. Dostupné na: <https://aoir.org/reports/ethics3.pdf> [2026-01-23].
- HUDSON, James M. – BRUCKMAN, Amy. 2002. IRC Francais: The Creation of an Internet-based SLA Community. In: Computer Assisted Language Learning, roč. 15, 2002, č. 2, s. 109 – 134. ISSN 0958-8221. Dostupné na: <https://doi.org/10.1076/call.15.2.109.8197> [2026-01-23].
- HANDLEY, Kate – BECK, Stefan. 2024. 'Everyday talk' about working-from-home: How the affordances of Twitter enable ambient affiliation but constrain political talk. In: New Media & Society, roč. 27, 2025, č. 10, s. 5755 – 5775. ISSN 1461-4448. Dostupné na: <https://doi.org/10.1177/14614448241255562> [2026-02-01].
- MARKHAM, Adrienne. 2006. Method as ethic, ethic as method. In: Journal of Information Ethics, roč. 15, 2006, č. 2, s. 37 – 54. ISSN 1061-9321.
- MINISTERSTVO ŠKOLSTVA, VEDY, VÝSKUMU A ŠPORTU SLOVENSKEJ REPUBLIKY. 2024. Kódex výskumnej integrity a etiky na Slovensku [online]. Bratislava : Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR, 2024. Dostupné na: <https://www.minedu.sk/kodex-vyskumnej-integrity-a-etiky-na-slovensku/> [2026-02-13].
- Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data (General Data Protection Regulation, GDPR) [online]. In: Official Journal of the European Union, L 119, 4. 5. 2016, s. 1 – 88. Dostupné na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32016R0679> [2026-02-13].
- Regulation (EU) 2022/2065 of the European Parliament and of the Council of 19 October 2022 on a Single Market for Digital Services (Digital Services Act) [online]. In: Official Journal of the European Union, L 277, 27. 10. 2022, s. 1 – 57. Dostupné na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32022R2065> [2026-02-13].

- SUN, Ya – WANG, Gongyuan – FENG, Haiying. 2021. Linguistic Studies on Social Media: A Bibliometric Analysis. In: SAGE Open. ISSN 2158-2440. Dostupné na: <https://doi.org/10.1177/21582440211047572> [2026-04-23].
- TAMÁSSY, Réka – GERING, Zsuzsanna. 2021. Rich variety of DA approaches applied in social media research: A systematic scoping review. In: Discourse & Communication, roč. 16, 2021, č. 1. ISSN 1750-4821. Dostupné na: <https://doi.org/10.1177/17504813211043722> [2026-04-29].
- TREVISAN, Filippo – REILLY, Paul. 2014. Ethical dilemmas in researching sensitive issues online: lessons from the study of British disability dissent networks. In: Information, Communication & Society, roč. 17, 2014, č. 9, s. 1131 – 1146. ISSN 1369-118X. Dostupné na: <https://doi.org/10.1080/1369118X.2014.889188> [2026-01-15].
- UNIVERZITA MATEJA BELA. 2023. Etický kódex UMB [online]. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, 2023. Dostupné na: <https://www.umb.sk/univerzita/univerzita/o-univerzite/akademicka-etika-umb/> [2026-02-13].
- UNIVERZITA MATEJA BELA. [s. a.]. Žiadosť o vydanie stanoviska Etickej komisie UMB v Banskej Bystrici [online]. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela. Dostupné na: <https://www.umb.sk/univerzita/univerzita/o-univerzite/akademicka-etika-umb/eticka-komisia/> [2025-02-13].
- WALSH, Melanie. 2023. The Challenges and Possibilities of Social Media Data: New Directions in Literary Studies and the Digital Humanities. In: KLEIN, Lauren F. – GOLD, Matthew K. (eds.). Debates in the Digital Humanities 2023. Minneapolis : University of Minnesota Press, 2023, s. 275 – 294. Dostupné na: <https://muse.jhu.edu/book/103333> [2026-04-27].
- Zákon č. 18/2018 Z. z. o ochrane osobných údajov. 2018. In: Zbierka zákonov Slovenskej republiky [online]. Dostupné na: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2018/18/> [2026-02-13].